

jen literárněhistorická studie, jež ještě nějakou dobu bude textem, na nějž budou odkazovat badatelé o fenoménu česko-polského překladatelského transferu po roce 1989. Lépe zpracovanou bibliografii lze však dohledat jinde a snadněji.

Anna Gnot

Creative Commons

Toto dílo podléhá licenci Creative Commons — Uvedte původ — Nežijte komerčně — Nezpracovávejte 4.0 Mezinárodní licence. Licenční podmínky jsou dostupné zde: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode.cs>.

Švejkem k dějinám české literatury

Piotr Gierowski: *Superhero Josef Švejk*. Kraków, Wydawnictwo Scriptum 2020. 178 stran.

Kniha polského bohemisty Piotra Gierowského *Superhero Josef Švejk* je autorem anoncována s příznačnou skromností, kterou jsme měli příležitost zaznamenat už při uvedení jeho předchozí publikace *Praski strukturalizm: przekroje, miejsca, tożsamości* (Kraków 2018), kterou tehdy prezentoval jakožto marginální práci nad dřívějšími *Strukturami historie* (Kraków 2013). Zdá se, že se Gierowskému práce doslova řetězí v ruku. I svou novou publikaci definuje jako okrajový příspěvek vzniklý původně jako glosa k jinému projektu, soustavně ji pojmenovává deminutivem *knížečka* a sám se s patřičnou zdvořilostí a úctou staví do pozice vděčného žáka svého přednedávnm zesnulého mistra, průvodce a spolupracovníka, profesora Jacka Balucha, jemuž je kniha také věnována. To, že je kniha vydána na počest krakovského bohemisty, je zde významné nejen z personálních důvodů. Jacek Baluch je totiž autorem komentované edice posledního polského překladu *Osudů dobrého vojáka Švejka za světové války* (překlad Antoniho Kroha), která v roce 2017 vyšla v prestižní sérii Biblioteka Narodowa nakladatelství Ossolińskich s Baluchovým úvodem čítajícím sto třicet stran a s bohatým a promyšleným poznámkovým aparátem, který profesor také zpracoval. Pozici své knihy Gierowski definuje jako odpověď a lehce vzdorovitý dialog s tímto textem, proto si i v této recenzi dovolím místy k práci Jacka Balucha odkazovat. Zároveň autor také upozorňuje čtenáře, že mu nepředkládá zcela vědeckou monografii, nýbrž publikaci „na pomezí odborné a populární studie“ (s. 9, překlad citací z polského jazyka zde a dále: JD). Na toto vymezení (jak

zkusím naznačit dále) bude vhodné občas brát zřetel během četby knihy *Superhero Josef Švejk*.

Knihy se skládá se čtyř částí: „Josef Švejk jako superbohater“, „Emblemat superbohatera“, „Supersíla“ a „Misja“. Poslední dvě jsou inspirované charakteristikami postavy superhrdiny definovanými Peterem Cooganem. Toto členění se ukáže jako lehce zavádějící. Zatím poznamenejme, že se v případě první kapitoly v zásadě jedná o třístránkový úvod k nahlížení postavy Švejka jako superhrdiny. Tuto myšlenku si Gierowski přiznaně vypůjčuje z úvah Jana Koláře (z článku „Kabát bez orgánů. Čím je udělán filmový Švejk?“, 2016). Přestože se ve své stati Kolář věnoval především filmovým variacím ztvárnění Švejka, odkázal čtenáře také k literární předloze a k některým rysům, které měly potenciál k superhrdinství předurčovat (jako například imunita Švejkova těla vůči potížím a vzrušení, které trápí jiné postavy obydlující románový svět, nebo jeho zdánlivě nadlidské rétorické schopnosti). Tohoto rozměru Kolářova výkladu se polský autor chopil a dává ho do dalších souvislostí.

Emblém Švejka jako superhrdiny situuje pro začátek na pozadí dějin českého komiksu a dále se mimo jiné pokouší ilustrovat, jak může být superhrdina Švejk, podobně jako postava mytologická, interpretován na základě schématu přechodových rituálů Arnolda van Gennepa. Gierowského výklad, ač stručný, je celkem přesvědčivý. Přestože se polský bohemista nevydal po stopách další vědecké práce redaktorů svazku *Studia komiksu: možnosti a perspektivy* (edd. Martin Foret, Michal Jareš, Pavel Kořínek, Tomáš Prokúpek, 2012), z něhož při načrtnutí dějin komiksu cituje příspěvek Dušana Mulíčka, uvádí pestrý přehled české protokomiksové a komiksové tvorby. Vzhledem ke spíše přehledovému rázu pojednání si autor vystačí se stručným resumé bez odkazů k českým publikacím poslední dekády, které jsou v oblasti dějin domácího komiksu bezprecedentní, jako *Dějiny československého komiksu 20. století* (Tomáš Prokúpek, Pavel Kořínek, Martin Foret, Michal Jareš, 2014) nebo *Před komiksem: Formování domácího obrázkového seriálu ve 2. polovině 19. století* (Martin Foret, Tomáš Prokúpek, 2016). Zmínka o nich by však jistě potěšila ty zvědavější z řad polských čtenářů.

Umístění Švejka do současnic populární kultury přivádí Gierowského k trochu odvážnějším bohemistickým paralelám. Zatímco se mnozí bohemisté věnují recepci románu a mapování českých a zahraničních kulturních aktualizací Švejka od jeho vzniku do současnosti (z novějších titulů viz např. antologii *Čtení o Jaroslavu Haškovi: Ohledávání 1919–1948*, 2014, nebo *Švejk ve Střední Evropě*, 2014), Gierowski se ve značné míře vydává hledat literárněhistorické pozadí vybraných univerzálních problémů, které v Haškově románu nachází, do období před vznikem románu. Podkapitoly nejobširnější částí knihy, pojmenované „Misja“, se postupně věnují vyobrazení švejkovského *theatrum mundi* ve srovnání s *Labyrintem světa* (s přihlédnutím k výkladu Daniely Hodrové), doktoru Schauberkovi, hrdinovi *Oživených hrobů* Karla

Sabiny jako Švejкови „negativnímu“, a dále souvislostem Švejka s postavou Járy Cimrmana, textem *Mastičkáře* či *Frantových práv*. I zde není stoprocentně jasné, bylo-li autorovým záměrem nebo spíše redakčním nedopatřením situování fragmentu věnovaného *Frantovým právům* jako podkapitoly „Světa pomocníků“.

Široký historický záběr doprovází autorský erudovaný výklad dějin české literatury. V úvodu kapitoly „Misja“ se Gierowski soustředí na téma boje o spravedlnost, který má být podle Cooganovy typologie jedním z motivů charakteristických pro postavu superhrdiny, a nalézá ho (i když ne bez jisté opatrnosti) v odzbrojování byrokracie, jehož má být Švejk motorem. V takto nastavené kapitole nemohl chybět motiv setkání Haškovského a Kafkovského světa. A nechyběl. Než se Gierowski dostane ke Kosíkově emblematickému obrazu setkání postav z dvou románů na Karlově mostě, prezentuje také Kunderův pozdější výklad Kafkových próz. Dále se autor ve svém hledání přesouvá na území starší české literatury a navrhuje přímá srovnání Haškova románu s Komenského *Labyrintem světa* a nabízí jeho styčné body s barokní literaturou. Těmi mají být hlavně jistá labyrintovost vyprávění, ale také zobrazování reality jako divadla nebo snu. S jistou obezřetností Gierowski nalézá rysy spojující živelnou květnatost žvanění Švejka i s jazykem baroka. Neopomíná též groteskní vyznění románu, které dává do souvislostí s barokní reprezentací světa naruby. K tomuto motivu se pak vrátí v předposlední části knihy, podkapitole „Świat naopak: Švejk i Frantowe prawa“. Světotvorná síla jazyka je pro autora mimo jiné základem pro hledání spojnic *Osudů dobrého vojáka Švejka* se Sabinovými *Oživenými hroby*. Gierowski aplikuje na Haškův román zjištění Vladimíra Macury o Sabinově záměně dění slovním gestem. *Osudy* podle něj „fungují na podobném principu — je to román o armádě během války, ale jeho hrdinové nejednají, nýbrž žvaní“ (s. 83). Důraz na verbální stránku (ne)jednání je v obou textech doprovázen přítomností neheroické a demaskující postavy. V doktoru Schauberkovi pak, i když ne bez opodstatněných výhrad, autor shledává jistou předzvěst některých rozměrů postavy Švejka. V podkapitole „Śmiech rytualny: Švejk i staroczeski Olejkarz“, tentokrát skrze výklad Romana Jakobsona, autor ohledává funkci humoru a smíchu jako metody překonání nelidského rozměru lidské existence. Tentokrát je řečový proud přirovnáván k Bergsonovské *elan vital*.

Jedinou kapitolou, v níž se hledání paralel nevydává retrospektivní cestou a v níž si autor dovoluje srovnání s postavou vzniklou chronologicky po Haškovi a soustavný exkurz do 2. poloviny 20. století, je kapitola „Mały czeski człowiek? Švejk i Jára Cimrman“. Produkt populární české mystifikace je zároveň jedinou v knize pojednávanou postavou, která přesahuje rámec čistě literární tradice. Potenciálním pojítkem se Švejkem zde má být „jistý anarchistický, rozkladný, dezintegrační a osvobozující rys“ (s. 93). Sám autor nakonec s pokorou zjišťuje, že pokus o takovou analogii má mnoho úskalí

a závěrečným poznatkem činí opozici dobrosrdečného Cimrmana existujícího v domáckém, národním imagináriu oproti cynickému Švejkovi potýkajícímu se s imagináriem vnějším, císařsko-královským (s. 103). Kapitola se však pro autora stává příznivým prostorem pro probrání kroutvorovské střední Evropy, národních mýtů (zde se autor věrně vrací k odkazu Vladimíra Macury) a stereotypů.

Kniha *Superhero Josef Švejk* je tedy uspořádána podle prototypových charakteristik popkulturního superhrdiny a nepochybně čerpá z potenciálu a stále ještě jisté svěžesti takové perspektivy. Koneckonců však, a to ostatně v souladu s tím, jak se autor vymezil v úvodu, se toto řazení ukazuje především jistou „průvodní myšlenkou, osnovou a nápadem na uspořádání textu“ (s. 13) a samotný výklad má výrazně dvojitý ráz: literárněhistorický a naratologický. A pokud bychom hledali hlavní linku spojující výklad nabízený v knize polského bohemy, není pochyb o tom, že by to byl jazyk, respektive řeč. Komentář o tom, že „společným jmenovatelem všech zde shromážděných interpretačních souvislostí je nepochybně skutečnost, že dobrý voják Švejk je zakotven v žilvu řeči a smíchu, které reprezentují pól života, vitální síly stojící proti smrti a rozkladu“ (s. 120, autor záhy pečlivě upozorní i na paradoxní charakter takového zjištění v konfrontaci s jinými předváděnými interpretacemi založenými na reifikaci a odlidštění postavy dobrého vojáka jako loutky), můžeme určitě vztáhnout na celou publikaci.

Soustředění na jazyk je zároveň jednou z konstant, v nichž Gierowski navazuje na Jacka Balucha, a také jednou z ploch, na kterých si dovoluje zařadit do svého textu i jisté žertovné prvky, jako to dělá například v krátkém rozjímání nad pseudoetymologickým potenciálem slov *Švejk* — *žvejk* (při zohlednění Baluchem zdůrazňovaného zeslabeného rozlišování znělosti a neznělosti německými roditelými mluvčími [s. 23]). Takové úseky v knize se jistě dají brát jako onen nevinně štouravý vzdorovitý dialog s Mistrem příslibený v úvodu knihy. A pokud se v něm Gierowski pozastavoval nad jistou bravurností v Baluchově přístupu k literatuře, je namíste adresovat stejnou poznámku i Gierowskému. Naprosto bravurní a vtipný je totiž jeho překlad úryvků z *Mastičkáře*, který je důmyslně zařazen do textu knihy v paralelní dvoujazyčné verzi. Nejedná se přitom jen o pouhých pár řádků. Volnější přístup k formátu publikace dovolil autorovi neomezovat se na krátké ukázky a otisknout rovnou několik stran překladu.

Oba texty, obšírný Baluchův úvod *Švejka* a Gierowského kniha, míří k podobnému čtenářstvu. Oba mají dvojitý úkol: uspokojit odbornou bohemistickou obec, ale zároveň oslovit o něco širší veřejnost (u Balucha je to dáno i formátem publikace, u Gierowského — autorským rozhodnutím). Kniha Piotra Gierowského má na popularizátorské úrovni jednu nepopíratelnou přidanou hodnotu. Autor v ní nepochybně uplatňuje svou zkušenost s výukou dějin české literatury v zahraničí a je třeba uznat, že zde můžeme hovo-

řit o velmi chytrém didaktickém tahu: aspirující bohemisté nebo minimálně zájemci o jednu konkrétní populární postavu z české literatury se skrze čtení o Švejkovi přiblíží dílům této literatury napříč různými vzdálenými obdobími, od středověku přes renesanci, baroko a 19. století, a to i s přesahy k filmu a divadlu 2. poloviny 20. století. S jistou nadsázkou by se dalo říct, že je kniha sérií přednášek z české literatury a kultury pro cizince a postava Švejka je jejím průvodním motivem.

Genou za popularizační rozměr knihy bude dost možná pocit, že by některé uvedené koncepty vyžadovaly podrobnější pojednání. Pro čtenáře obeznámeného se sekundární literaturou bude možná také překvapením, že se Gierowski neopírá o některé zavedené autority. Napsat celou knihu o Švejkovi bez jedné zmínky o Radku Pytlíkovi se ostatně může v konzervativnějších haškologických kruzích zdát až rouhačské. Pro tuto skutečnost budiž vysvětlením návaznost knihy Gierowského na Baluchův úvod k poslednímu polskému vydání Švejka, který zahrnoval poučené pojednání o literární postavě Švejka a jejím literárním původu a předobrazu, biografických legendách a zdokumentované biografii Jaroslava Haška, o českých dějinách a jejich výkladu, o stereotypech, textu románu jako zdroji citací a pseudocitací, uváděl přehled divadelních a filmových adaptací, překladů do polštiny a v neposlední míře rozebíral jazyk románu či dokonce prezentoval vývoj českého jazyka. Místo pro kanonické čtení a kanonickou bibliografii bylo tedy v Baluchově textu, vůči němuž se Gierowski chce vymezit a který chce svými úvahami spíše doplňovat (ani u krakovského profesora nenajdeme bohužel zmínku o většině kritických textů, které v antologii *Čtení o Jaroslavu Haškovi: Ohledávání 1919–1948* shrnul a zasvěceně okomentoval Luboš Merhaut, 2014).

Při četbě publikace *Superhero Josef Švejk* vyvstává také mnohem obecnější otázka, a sice jak lze komentovat Švejka v zahraničí nebo ze zahraničí a jak s malou národní literaturou dnes odtamtud vůbec zacházet? Velká pozornost bývá určitě věnována otázkám překladu a aktualizací díla v cílovém jazyce. Příznačně to vyplývá například z vybrané bibliografie navrhované Jackem Baluchem, kde skoro polovina polskojazyčných statí, ohlasů a polemik, které profesor do své „švejkologické“ bibliografie zahrnul, pojednává o jazyce a srovnání různých překladů románu do polštiny. Gierowski se překlady nezabývá, chce navíc téma nahlížet z jiné generační perspektivy a poukázat na jeho univerzálnější rysy. Ve výsledku citlivě přemostuje úskalí ohrožující pozici zahraničního odborníka na danou kulturu a pokračuje v tradici velmi dobře informované polské bohemistiky, jejíž některé protagonisty také cituje (kromě Jacka Balucha také Krystynu Kardyni-Pelikánovou, Joannu Czaplińskou, Leszka Engelkinga či Agatu Firlejovou).

Nepopíratelnou předností Gierowského „knížечky“ je fakt, že nejen opakovaně připomíná interpretační potenciál románu, ale zároveň uskutečňuje pokus o jeho možné aktualizace. Hrdina *Osudů dobrého vojáka Švejka* se „vy-

myká jednoznačnosti a konečnosti, je po všech stránkách vnitřně rozporný a nesourodý“ (s. 164). Díky tomu, že autor přistupuje ke čtení Švejka jako k otevřenému dílu a zohledňuje jeho ambivalenci a heterogenitu, se mu rozhodně daří rozšířit před polskou odbornou a méně odbornou veřejností paletu možných způsobů nahlížení na postavu dobrého vojáka. Ve svém textu prezentuje různé více nebo méně osvědčené interpretační klíče a strategie a ohledává jejich potenciál, předvádí erudovaný přehled nejen interpretačních východisek Haškova románu, ale přidává k nim také poznatky ze svých bohemistických literárních zájmů a obratně meandruje mezi českými literárními a kulturními emblémy. Lze se jen těšit na další takto „marginální“ publikace.

Joanna Derdowska

Creative Commons

Toto dílo podléhá licenci Creative Commons — Uvedte původ — Neužívejte komerčně — Nezpracovávejte 4.0 Mezinárodní licence. Licenční podmínky jsou dostupné zde: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode.cs>.

Poctivý a potřebný návrat k Hálkovi

Vítězslav Hálek: *Básně a prózy*. Ed. Michal Charypar, autor komentáře Michal Fránek. Praha/Brno, Nadační fond České knihovny ÚČLK FF UK/ÚČL AV ČR/Host 2020. 487 stran.

Poctivý, tj. po „technické stránce“ precizně vyhotovený (jak je ostatně v České knihovnické zvykem), jen v některých ohledech možná trochu rozpačitý či diskutabilní, takový je výběr z básní a próz Vítězslava Hála, sestavený editorem Michalem Charyparem a opatřený „Komentářem“ Michala Fránka. A také navýsost potřebný a užitečný. Vždyť poslední hálkovský počín podobného charakteru (ovšem zahrnující pouze autorovu prózu) a podobné editorské intence je starší více než tři desetiletí: šlo o svazek s názvem *Kresby křídou i tuší*, připravený péčí Mojžíra Otruby a Ziny Trochové, vydaný roku 1988 Československým spisovatelem ve Velké řadě Slunovratu. Nynější (2020) návrat k Hálkovi, tedy mimo jiné jakési splacení dlouholetého edičního dluhu, je na webové stránce České knihovny vybaven touto nakladatelskou anotací: „Reprezentativní výběr z básnického, prozaického a publicistického díla Vítězslava Hála (1835–1874) má ambici shrnout jeho nejvýznamnější a zároveň čtenářsky dosud živé práce. Obsahuje dvě nejnámější Hálkovy básnické sbír-